

Beata Górska, Tadeusz Grabarczyk

PRZYCZYNEK DO POZNANIA KULTURY WIELBARSKIEJ

I

W trakcie prowadzonych od dłuższego czasu przez Katedrę Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego badań na cmentarzysku kurhanowym kultury wielbarskiej w Odrach, gm. Czersk, woj. bydgoskie, odkryto w 1984 r. interesujący zespół grobowy, wart - jak sądzimy - szybkiego udostępnienia. W tym sezonie badawczym prowadzono prace na kurhanie nr 26¹. Znajduje się on w północnej części cmentarzyska. Jest także najbardziej zniszczony ze znanych dotychczas na tym stanowisku 30 kurhanów².

Po oczyszczeniu zniszczonego płaszcza kamiennego okazało się, że pod kamieniami ciągnie się wkop "rabunkowy". Lista podejrzanych o zniszczenie nie jest zbyt długa. Wiadomo, że Abraham Lissauer w 1874 r. rozkopywał jedynie centralne partie kręgów kamiennych³, a po nim usiłował prowadzić wykopaliska Artur Semrau z Grudziądza⁴. W sierpniu 1891 r. odbył się zjazd archeologów nie-

¹ Plan cmentarzyska patrz w: *Odry, cmentarzysko kurhanowe z okresu rzymskiego w powiecie chojnickim*, Łódź 1968. Na planie P. Stephana oznaczony jest jako nr 1, patrz P. Stephan, *Vorgeschichtliche Sternkunde und Zeitenteilung*, "Mannus" 1915, Bd 7, s. 212 i n., Taf. XXXV.

² Należy stwierdzić, że owych 30 kurhanów jest widocznych. Nie udało się stwierdzić (jak dotąd) jednego z obiektów badanych przez J. Kostrzewskiego w 1926 r. (patrz J. Kostrzewski, *Kurhany i kręgi kamienne w Odrach, w pow. chojnickim na Pomorzu*, "Rocznik Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu" 1928, t. III) oznaczonego w tej publikacji numerem 22, zaś na planie Stephana (por. przyp. 1) widnieje tylko 18 kurhanów.

³ A. Lissauer, *Die Cromlechs und Trilithen in der Königl. Forst bei Odri am Schwarzwasser*, "Schriften der Naturforschenden Gesellschaft" Danzig 1873, NF, Bd III; tenże, *Die prähistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen und der angrenzenden Gebiete*, Leipzig 1887.

⁴ Kostrzewski, *op. cit.*, s. 6; patrz także obszerny biogram Artura Semraua, [w:] *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, red. M. Biskup, Warszawa-Poznań-Toruń 1982, s. 251-256.

mieckich w Gdańsku, podczas którego zorganizowano także wycieczkę na cmentarzysko w Odrach⁵. Nie jest wykluczone, że dla uczestników wycieczki próbowano odsłonić jeden z obiektów. Nie trafiają do przekonania sugestie J. Kostrzewskiego, iż wiele jeszcze innych osób mogło rozkopywać teren cmentarzyska⁶, bowiem do końca XIX w. cały ten obszar był pod ścisłą ochroną administracyjną zarządu lasów, zaś wśród miejscowej ludności cieszył się wyjątkowo złą sławą.

II

Zniszczenie całej nadbudowy kurhanu było znaczne, skoro - jak to wynika z planu (rys. 1) - jedynie na niewielkich odcinkach zachowały się fragmenty kamiennego wieńca obwodowego. Istniały dość uzasadnione obawy, że ewentualne pochówki mogły także ulec zniszczeniu. Po zdjęciu płaszcza (nasypu?) kamiennego, tuż poniżej jego poziomu ukazał się wkop, który dość szybko zniknął i pojawił się znacznych rozmiarów zarys jamy grobowej usytuowanej na osi północ-południe i sugerujący istnienie pochówku szkieletowego. Był to wydłużony owal o maksymalnych wymiarach 350 x 230 cm. Około 140 cm poniżej, wewnątrz grobu, odkryto ułożone wzdłuż jego osi 4 głązy - eratyki, pod którymi wystąpił poziom zalegania zażytków. Grób posiadał dość czytelnie zachowaną kłodę i w równie dobrym stanie szkielet (kobieta, lat 50-55)⁷. Zawierał on następujący inwentarz (tabl. I, II):

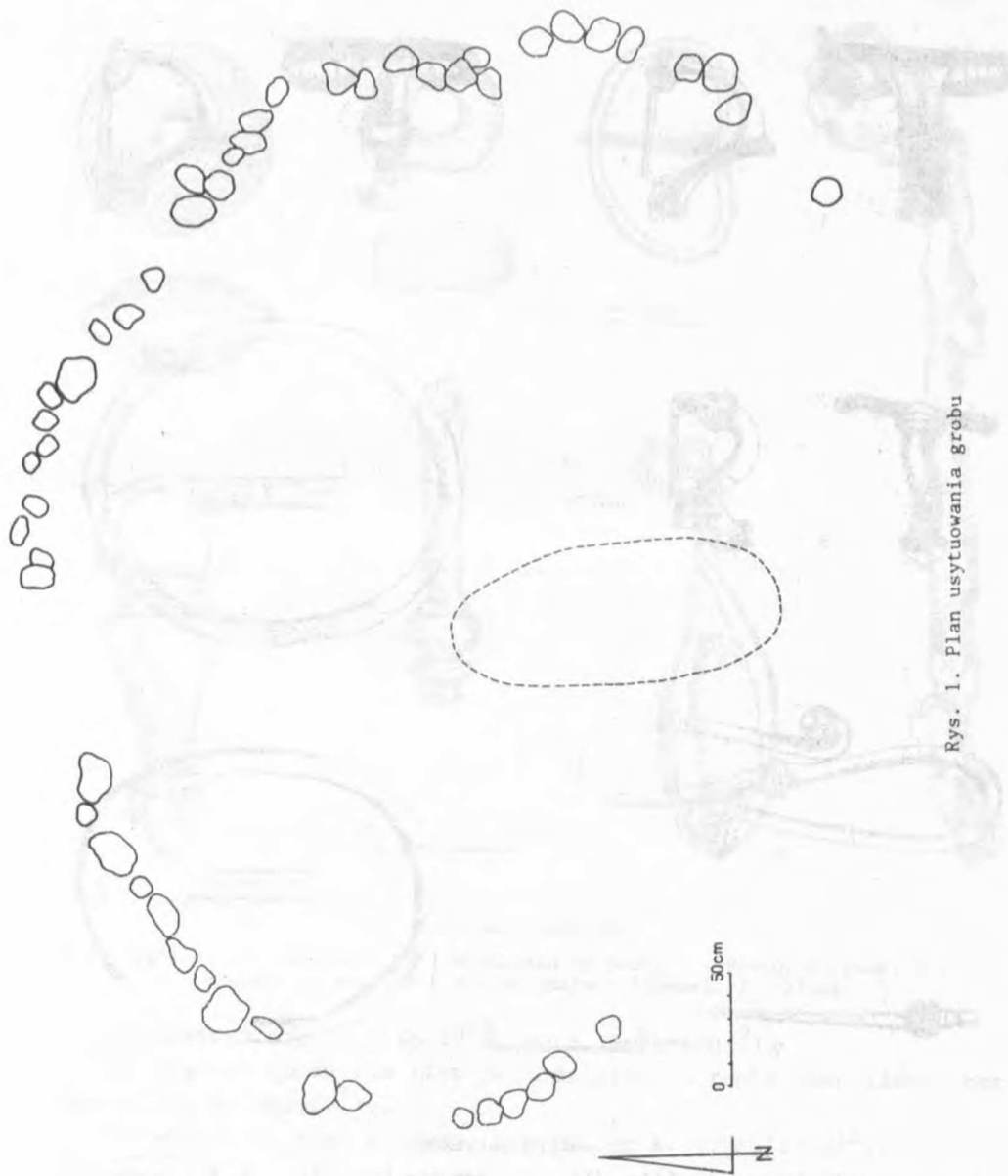
- 1) para zapinek kapturkowych z brązu (A II 38/39),
- 2) zapinka brązowa (A V s. 7),
- 3) para brązowych bransolet sztabkowych, zdobionych ornamentem sztancowanych kółek i kropek,
- 4) brązowa klamerka esowata z końcami profilowanymi (typ C, wg J. Kmiecńskiego⁸),

⁵ *Correspondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, "Ethnologie und Urgeschichte"* 1891, Nr. 7, s. 52.

⁶ K o s t r z e w s k i, *op. cit.*, s. 6.

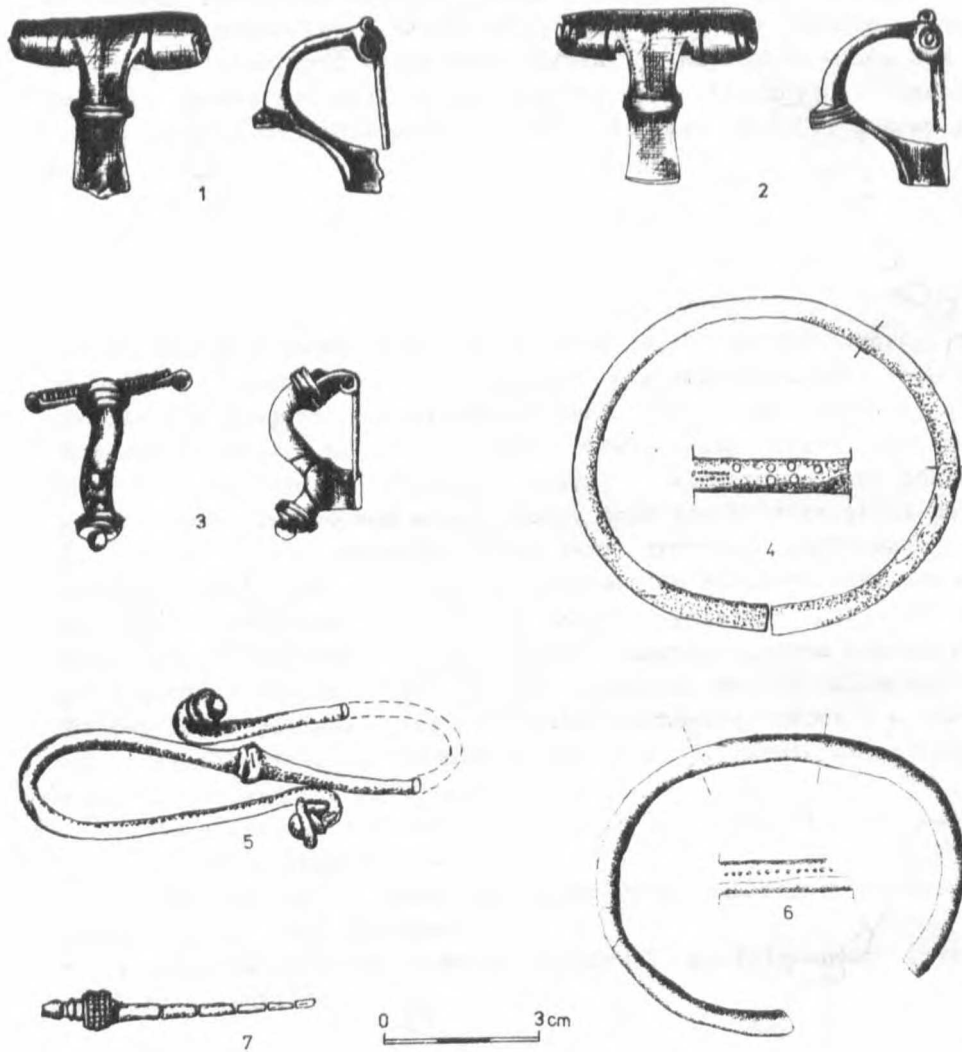
⁷ Autorzy serdecznie dziękują dr. Bogdanowi Łuczakowi z Zakładu Antropologii UŁ za wykonanie analizy.

⁸ J. K m i e c i ń s k i, *Zagadnienie tzw. kultury gocko-gepidzkiej na Pomorzu Wschodnim w okresie wczesnorzymskim*, "Acta Archaeologica Lodziensia" 1962, nr 11, s. 124-131.

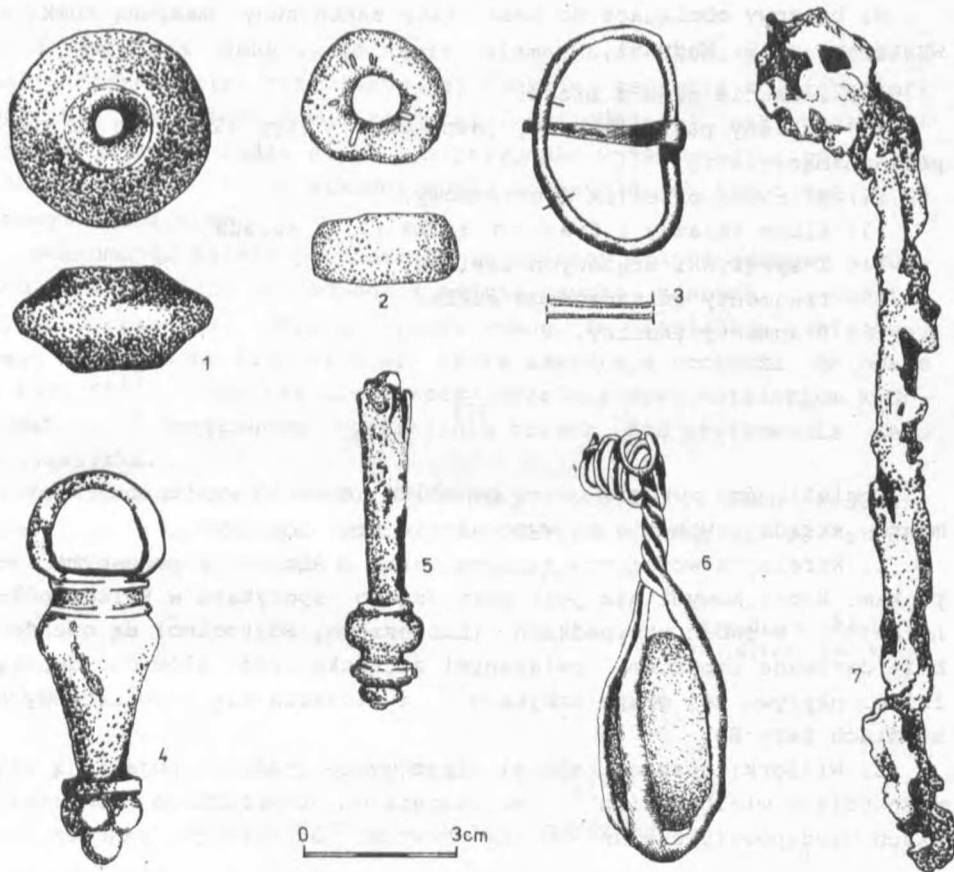
Rys. 1. Plan usytuowania grobu

T a b l i c a I

Inwentarz zabytków

1, 2 - zapinki kapturkowe (Alm. II), 3 - zapinka (Alm. V), 4, 6 - bransolety,
5 - klamerka esowata, 7 - szpila

Inwentarz zabytków

1 - przęślik, 2 - paciorek, 3 - sprzączka do pasa, 4 - wisior do pasa, 5 - obciągacz do pasa, 6 - wisior opasany taśmami, 7 - klucz

5) brązowa szpila (typ IV a, wg B. Beckmanna⁹),

6) brązowa sprzączka (typ jednodzielny, o ramie półkolistej, bez skuwek, wg R. Madydy¹⁰),

7) wisior do pasa z brązu (typ IV, wg A. v. Müllera¹¹),

⁹ B. Beckmann, *Studien über Metallnadeln der römischen Kaiserzeit in freien Germanien*, "Saalburg Jahrbuch" 1966, Bd 22, s. 27, Taf. 17.

¹⁰ R. Madyda, *Sprzączki i okucia pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim*, "Materiały Starożytne" 1977, t. IV.

¹¹ A. v. Müller, *Die birnen- und kugelförmigen Anhänger der älteren römischen Kaiserzeit*, "Offa" 1956, Bd 15.

- 8) wisior pestczaka palmy (*Phoenix sylvatica*) opasany taśmami z brązu¹²,
- 9) brązowy obciągacz do pasa (typ zakończony masywną kulką z występem, wg R. Madydy),
- 10) 2 okucia pasa z brązu,
- 11) szklany paciorek barwy jasnoszarej (typ 43-45, wg M. Tempelmann-Maczyńskiej¹³),
- 12) gliniany przęślik dwustożkowy,
- 13) klucz żelazny i fragment zamka (?) z żelaza,
- 14) 2 sprężynki brązowych zapinek,
- 15) fragmenty zniszczonego szkła,
- 16) fragmenty tkaniny.

III

Chcielibyśmy zwrócić uwagę na kilka spośród wymienionych elementów składających się na wyposażenie tego pochówka.

1. Korelacja wczesnych zapinek serii 7 Alm. V z wczesnymi zapinkami kapturkowymi nie jest zbyt często spotykana w Polsce północnej¹⁴. W dwóch przypadkach (Lubieszewo, Postomino) są one dobrze datowane importami związanymi z czeską oraz słowacko-duńską falami napływu tej grupy zabytków¹⁵ i mieszczą się w początkowych stadiach fazy B2.

2. Wisior opasany taśmami brązowymi częściej pojawiają się w zespołach wielbarskich¹⁶. We wszystkich poprzednich znaleziskach występowały szklane kulki, muszle, bursztyny i pancerz je-

¹² Autorzy składają podziękowania dr Krystynie Czyżewskiej z Zakładu Botaniki UŁ.

¹³ M. Tempelmann-Maczyńska, *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, "Römisch-Germanische Forschungen" 1985, Bd 43.

¹⁴ Należy do nich zaliczyć: Węsiory, kurhan 6, Skrzydlówko, Nowe Dobra, Ciepłe, grób 73, Lekowo, grób 2, Lubieszewo, grób 2, Postomino, grób 1, cyt. za R. Wołagiewiczem, *Chronologia względna okresu wczesnorzymskiego na Pomorzu Zachodnim w świetle niektórych jej wyznaczników*, "Materiały Zachodniopomorskie" 1966, t. XII, s. 169-193 oraz K. Godłowski *Chronologia okresu późnorzymskiego i wczesnego okresu wędrówek ludów w Polsce północno-wschodniej*, "Rocznik Białostocki" 1974, t. XII, s. 59-110.

¹⁵ R. Wołagiewicz, *Napływ importów rzymskich do Europy na północ od środkowego Dunaju*, "Archeologia Polski" 1970, t. XIX.

¹⁶ Szklane paciorki opasane taśmami brązowymi: Elbląg - Pole Nowomiejskie, Kikoły, Lipniki, Nowe Dobra, Pierzchały, Weklice. Bursztynowy wisior opasany

żowca. To znalezisko odrzańskie jest unikalne. Stanowi ono istotny przyczynek do problematyki handlu i wymiany w początkach naszej ery.

3. Zwróciła naszą uwagę także klamerka esowata. W literaturze dość jednoznacznie przypisano jej funkcję zapięcia koliai paciorków. Nie znaleziono dotąd klamerki, posiadającej tak duże rozmiary i dlatego rodzą się w tym przypadku wątpliwości, czy istotnie egzemplarze tej wielkości mogły spinać kolię. Klóci się to ze zdrowym rozsądkiem.

Reasumując należy podkreślić, że opisany zespół grobowy z kurhanu nr 26 należy do jednego z najstarszych, znanych na cmentarzysku odrzańskim. Zwrócić należy uwagę, że sąsiadują z nim trzy kręgi kamienne nr III, IV i V, które zawierają pochówki datowane na fazę C1¹⁷. Fakt ten nie przeczy wcześniejszym ustaleniom K. Godłowskiego¹⁸ dotyczącym wydzielenia trzech faz użytkowania tego cmentarzyska.

Być może po przebadaniu "płaskiej" części obiektu zostanie wypełniona luka czasowa istniejąca między kurhanem nr 26 a pochówkami ze wspomnianych kręgów kamiennych.

Katedra Archeologii
Uniwersytetu Łódzkiego

Beata Górka, Tadeusz Grabarczyk

BEITRAG ZUR ERKENNTNIS DER WIELBARK-KULTUR

Im Jahre 1984 wurde ein Hügelgrab Nr 26 in Odry geforscht. Unter dem zerstörten Steinkern enthielt es ein Skelettgrab. Darin war eine Frau im Alter von 50-55 Jahren bestattet. Neben den im schlechten Zustand erhaltenen Knochen wurden u.a.. 2 Fibeln mit zweilappiger Rollenkappe aus Bronze AII 38, Bandanhänger aus Bronze, Gürtelanhänger aus Bronze, Bronzefibel AV 7, Bronzenadel, 2 Bronzearmringe und bronzene S-förmige Schliesshaken entdeckt. Das Grab wird in den Anfang der Stufe B2 der römischen Kaiserzeit datiert.

brązową taśmą: Pruszcz. Muszle w taśmach brązowych: Elbląg - Pole Nowomiejskie, Grubno, Lubieszewo, grób 8, Odry, grób 127, Zwierzewo. Pancierz jeźowca opasany taśmami: Podańsko.

¹⁷ T. G r a b a r c z y k, *Datowanie kręgów kamiennych w Odrach*, w druku.

¹⁸ G o d ł o w s k i, *op. cit.*